

DOI 10.26565/2227-6521-2025-55-07

УДК 316.75(477):316.42

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ

Яблонський Ярослав Вікторович – аспірант кафедри теорії та історії соціології, здобувач PhD-програми факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, проспект Академіка Глушко-ва, 4-Д, Київ, 03022, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5716-3010>; e-mail: yaroslav1yablonskiy1@gmail.com

Стаття присвячена аналізу інституціоналізації пам'яті в Україні в умовах війни на прикладі Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті» (2025). Об'єкт аналізу трактується не лише як законодавчий акт, але і як соціальний артефакт і механізм формування національного канону, що поєднує нормативний, наративний, ціннісний і просторовий виміри. Теоретичною основою виступають підходи М. Гальбвакса, Я. та А. Ассманів, П. Нори, П. Коннертона та Дж. Олліка, які дозволяють інтерпретувати закон крізь призму класичних концепцій колективної пам'яті. Автор висуває за мету з'ясувати соціокультурне значення закону та його ролі у закріпленні колективних наративів і норм. Методологічно у статті було реалізовано варіацію «case study», що ґрунтується на аналізі нормативного документу. Для інтерпретації використано дискурсивний та якісний аналіз документів, що дало змогу співвіднести положення закону із класичними теоріями пам'яті та здійснити порівняння з досвідом Польщі й Росії. Автор стверджує, що закон 2025 року є систематизацією попередніх етапів розвитку політики пам'яті в Україні (декомунізаційних та дерусифікаційних процесів) та підкреслює перехід від окремих заходів до формування комплексної стратегії покращення політики пам'яті. Нова рамка пам'ятання закріплює наратив боротьби й стротиву, пам'ять про жертв тоталітарних режимів і цінності свободи та гідності, а також інституційно визначає «місця пам'яті» та практики пам'ятання. У статті здійснюється соціологічна інтерпретація закону як кейсу нормативної інституціоналізації пам'яті в Україні, що відкриває перспективу для подальших досліджень у сфері культурної пам'яті. Стаття передбачається як підґрунтя для розробки державних стратегій пам'яті та освітньо-культурних програм, спрямованих на консолідацію суспільства. У статті здійснюється розширення ролі і значення соціології memory studies у розумінні пострадянського та постколоніального контекстів.

Ключові слова: соціологія пам'яті, інституціоналізація, війна, соціальні інститути, законодавство, культура пам'яті, політика пам'яті, сфера пам'яті.

Для цитування: Яблонський Я. В. Інституціоналізація пам'яті в Україні в умовах війни: соціологічна рефлексія. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2025. Випуск 55. С. 66-78. doi: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2025-55-07>

How to Cite: Yablonskiy, Ya. (2025). 'Institutionalization of Memory in Ukraine during the War: Sociological Reflection'. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods.* 55. pp. 66-78. doi: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2025-55-07> [in Ukrainian]

Постановка проблеми. Колективна пам'ять є ресурсом конструювання ідентичностей та символічного розмежування соціальних груп, здатним одночасно інтегрувати суспільство й продукувати конфлікти, відображаючи складність процесів взаємодії минулого та сучасності [32; 23; 12; 35]. В Україні ці процеси набувають особливої гостроти через спадщину радянського канону та утвердження проукраїнських наративів. Ухвалення Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті» (2025) [14] позначив перехід до системної стратегії інституціоналізації пам'яті, що поєднує нормативний, наративний, ціннісний та просторовий виміри. Він став логічним продовженням попередніх нормативних інтервенцій у сферу пам'яті: Закону про декомунізацію (2015 р.) [15] та Закону про дерусифікацію (2023 р.) [16], які були спрямовані переважно на точкове усунення радянських і проросійських символів. На відміну від них, новий закон претендує на комплексне упорядкування державної політики пам'яті та формування національного канону.

Наукова проблема даної статті полягає у необхідності експертизи суспільно-політичного значення закону: по-перше, яким чином він уточнить чи доповнить чинну символічну політику; по-друге, як він вплине на процеси конструювання національної ідентичності; по-третє, у який спосіб він вплине на повсякденні практики, місця пам'яті та медійні наративи; і, нарешті, як він може сприяти узгодженню

міжрегіональних та міжнаціональних протиріч пам'ятей. Це актуалізує необхідність критичного розгляду державного законодавства у взаємозв'язку з колективними спогадами, суспільними інтерпретаціями минулого та механізмами формування ідентичності. Отже, закон виступає не лише юридичним інструментом, але й соціально значущим актом, що дозволяє простежити механізми взаємодії між нормативними настановами, колективними практиками пам'ятання та реалізацією цієї політики.

Це дозволить в подальшому здійснити соціологічну інтерпретацію нового українського закону про національну пам'ять як передумови кристалізації вітчизняного інституту пам'яті. На відміну від попередніх розвідок, які переважно розглядали політику пам'яті в Україні у правовому або політичному вимірі, у нашому аналізі ми звернулися до класичних теорій пам'яті у соціальних науках, зокрема до концепцій таких авторів, як М. Гальбвас, П. Нора, Я. та А. Ассмани, П. Конертон, Дж. Оллік, – які ми експлікуємо як аналітичну рамку для інтерпретації закону про національну пам'ять у його соціокультурному значенні. Це дозволило нам простежити механізми формування національного канону пам'яті, нормативне закріплення місць пам'яті та соціальних практик, а також визначити специфіку української моделі інституціоналізації пам'яті.

Мета статті полягає у здійсненні соціологічного аналізу та експертизи нового закону про національну пам'ять у його соціокультурному вимірі крізь призму сучасних теорій колективної та культурної пам'яті та концепту «місць пам'яті», що дозволить виявити точки узгодження й суперечностей між нормативними положеннями та практиками пам'яті в українському суспільстві.

Досягненню поставленої мети слугуватиме розв'язання дослідницьких завдань:

- простежити розвиток політики пам'яті як складової державної політики України;
- проаналізувати зміст і структуру закону у його взаємозв'язку з попередніми державними нормативними інтервенціями у сферу пам'яті (декомунізація, дерусифікація);
- визначити значення закону у закріпленні колективних наративів, норм та цінностей;
- розглянути закон крізь призму соціологічних теорій пам'яті, зокрема концепцій М. Гальбваса, Я. та А. Ассманів, П. Конертон, Дж. Оліка;
- порівняти законодавче тлумачення «місць пам'яті» з теоретичними підходами до цього концепту;
- порівняти моделі інститутів національної пам'яті Польщі, Росії та України.

Методологія. У статті реалізовано варіацію «*case study*» [39, с. 35-38; 65-70: 28, с. 30-31, 73-75; 97-102; 30, с. 221-223] де об'єктом спостереження є нормативний документ, а саме Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті» (2025 р) [14]. Текст розглядається як соціальний артефакт [37] та як соціокультурно значущий кейс нормативної інституціоналізації пам'яті. Для його інтерпретації застосовано поєднання якісного аналізу документів [27, с. 29-34] та критичного дискурсу аналізу [29, с. 187-197; 38, с. 2-22].

Аналіз актуальних публікацій. Українському дослідницькому полю студій пам'яті притаманна міждисциплінарність та теоретико-методологічна різноманітність, проте йому бракує узгодженості понятійно-категоріального апарату та стабільних теоретичних узагальнень [8, с. 271-272; 20, с. 119-120]. Державні законодавчі інтервенції у сфері пам'яті спрямовані на врегулювання політики й культури пам'яті. У науковому дискурсі вони здебільшого аналізуються у нормативно-правовому та інституційно-адміністративному вимірах. Натомість їхнє соціокультурне значення як механізму формування символічних рамок, канонізації наративів, легітимації інтерпретацій минулого залишається недостатньо відрефлексованим. Відтак аналіз політики пам'яті як напряму «*policy analysis*» переважно залишається прерогативою політологічних і правничих студій, тоді як соціологічна рефлексія законодавчих механізмів у цій сфері розвинена фрагментарно. За результатами попередніх розвідок можна виділити два основних напрямки.

По-перше, це *політологічно-правничий* напрямок, який тяжіє до адміністративно-управлінського оцінювання засад феномену пам'яті: деякі дослідники аналізують, зокрема, інклюзивний діалог через виділені «12 кроків» [21, с. 158-162], інші зосереджуються на конфліктологічних ризиках інструментальної інституціоналізації пам'яті через державні механізми [3, с. 140-141]; розвідки-огляди простежують трансформацію від часткової інституціоналізації до інтеграції у сферу національної безпеки [11, с. 95-102]; конкретизується технічні процедури перейменувань і демонтажів, які мають високі символічне значення і конфліктогенність [19, с. 158-160], а сфера пам'яті поступово входить у режим адміністративно-правового регулювання поруч із обороною та інформаційною безпекою [18, с. 89-91]; водночас Україна наближається до європейських моделей пам'яті, проте це ускладнюється постколоніальними та воєнними обставинами [4, с. 6-11].

По-друге, це *соціологічний* аналіз, що зосереджується на емпіричних матеріалах для формування контекстуальних аналітичних узагальнень, і зазвичай не включає глибоку рефлексію соціальних засад права та законодавчого регулювання; теоретико-концептуальні соціологічні розробки є рідкими. Наприклад, такою є соціологічна рефлексія соціально-історичної пам'яті через введення категорії «*мнемологічної культури*» [13, с. 65-69]. Зокрема, популярним є використання даних опитувань [6, 20] та

аналіз практик і об'єктів пам'яті [31] у їхньому символічному значенні. Такий підхід забезпечує репрезентативність та динаміку, однак редукує складні феномени до стандартизованих питань.

Вітчизняні дослідження правового виміру пам'яттєвої політики охоплюють широкий спектр політологічно-правничих аспектів, натомість у соціології переважає емпіризм як основа наукової обґрунтованості. Соціальний контекст та законодавство часто залишаються поза дослідженням, сприймаються як даність та не отримують достатньої рефлексії, хоча саме вони визначають практичні аспекти політик. Соціологічна рефлексія на цьому етапі є необхідною для розкриття соціокультурних аспектів, оскільки саме вони є визначальними у інкорпорації нормативно-правових у індивідуальну поведінку, а наш об'єкт аналізу має важливе значення для систематизації попередніх інтервенцій та закладання основи для подальших досліджень.

Вітчизняні дослідження правового виміру пам'яттєвої політики охоплюють широкий спектр політологічно-правничих аспектів, натомість у соціології переважає емпіризм як основа наукової обґрунтованості. Соціальний контекст та законодавство часто залишаються поза дослідженням, а тому сприймаються як даність та не отримують достатньої рефлексії, хоча саме вони визначають практичні аспекти політик. Соціологічна рефлексія на цьому етапі є необхідною для розкриття значення політики пам'яті на індивідуальному та міжгруповому рівні, оскільки саме ця аналітична перспектива дозволяє нам дослідити, як нормативно-правові приписи інкорпорується індивідом(и) у повсякденне життя та формують соціальні практики, визначають ставлення чи впливають на організацію символічного простору, а наш об'єкт аналізу має важливе значення для систематизації попередніх інтервенцій та закладання основи для подальших досліджень.

Зміст і структура закону. Проект Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» було зареєстровано у Верховній Раді 12 травня 2025 р.¹ і рішенням парламенту закон було ухвалено 21 серпня 2025 р. (№ 4579-IX). Він набув чинності вже 30 серпня після підписання Президентом України, що символічно співпало з офіційним відкриттям Національного військового кладовища², включеного до Державного протоколу та Церемоніалу України як місця пам'яті [14]. Цей документ став першим нормативно-правовим актом, який не лише регламентує окремі аспекти політики пам'яті, але й формує її цілісну концептуально-інституційну рамку.

Ухвалення закону було зумовлене насамперед суспільно-політичним контекстом – четвертим роком повномасштабної війни Російської Федерації проти України (визначеної в самому законі як «Війна за незалежність України»). Ці обставини актуалізували потребу в збереженні, захисті й конструюванні національного нарративу, зокрема воєнні умови посилили запит на переосмислення історії, відновлення забутих традицій та зміцнення символічних підвалин національної єдності [2]. Водночас закон став логічним продовженням попередніх державних ініціатив у сфері пам'яті: пакету декомунізаційного закону 2015 р. [15] та дерусифікаційних рішень 2022–2023 рр. [16], спрямованих на демонтаж радянських і російських символів у публічному просторі. На відміну від цих кроків, новий документ уперше систематизує політику пам'яті, закріплюючи її як довгострокову державну стратегію.

У преамбулі закону задекларовано його головну мету – «...утвердження національної пам'яті як невід'ємної складової ідентичності Українського народу, гарантії його історичної тяглості та основи суспільної єдності» [14] Серед основних завдань визначено: збереження пам'яті про ключові події та постаті української історії; формування цінностей демократії, свободи та прав людини на основі історичного досвіду; протидію пропаганді тоталітарних режимів та антигуманних ідеологій; інтеграцію політики пам'яті в освітні та культурні практики; забезпечення належного функціонування інституцій, відповідальних за збереження й трансляцію історичної спадщини.

Новий закон є, з нашої точки зору, значущим, оскільки він, по-перше, систематизує попередні державні зусилля у сфері пам'яті, поєднуючи елементи декомунізації, дерусифікації та формування нових символічних практик; по-друге, демонструє перехід від точкових політичних інтервенцій («заборонити», «усунути», «демонтувати») до цілісного підходу, спрямованого на конструювання канону пам'яті; по-третє, його ухвалення під час війни підкреслює стратегічне значення пам'яті як інструмента національної безпеки й соціальної згуртованості.

Таким чином, закон про національну пам'ять ми розглядаємо як символічний і нормативний акт, що окреслює довгострокову рамку для інституціоналізації колективної пам'яті в Україні. Він не лише відображає політичну волю, але й відкриває простір для подальших соціологічних досліджень, покликаних з'ясувати механізми його впливу на формування національної ідентичності, практики комеморації та міжрегіональні й міжнаціональні стратегії узгодження пам'ятей. У такій оптиці закон виступає не лише

¹ Проект Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» від 12.05.2025 р. № 13273. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56361>

² Собенко Н., Коломієць Д. На Національному військовому меморіальному кладовищі поховали перших воїнів. Поряд відбувся протест. *Суспільне мовлення*. 29.08.2025 р. URL: <https://suspinne.media/1102066-na-nacionalnomu-vijskovomu-memorialnomu-kladovisi-vidbulisa-persi-pohovanna/>

інструментом регулювання політики пам'яті, але й кроком до кристалізації інституційних механізмів збереження та узгодження історичних наративів у сучасному українському суспільстві.

Політика пам'яті як державна стратегія: спадковість і розриви. Проведення державної політики пам'яті є важливою складовою політики України, оскільки вона визначає рамки національної ідентичності, формує ціннісні орієнтири для суспільства, впливає на міжнародний імідж держави та почасти опосередковує взаємодію з іншими історико-політичними країнами-суб'єктами міжнародних відносин [1, с. 106–108]. На різних етапах політика пам'яті в Україні змінювалася. За часів президентства Леоніда Кравчука були закладені основи нової національної державності, що проявилось у закріпленні національних символів та визнання жертв (наприклад вшанування жертв Голодомору³). Це відбувалося на тлі амбівалентності інституцій, де нові демократичні норми співіснували з радянським канонам, що створювало передумови для взаємовиключних інтерпретації минулого. Під час президентства Леоніда Кучми політика пам'яті була прагматично збалансованою, коли почали вшановувати жертв репресій і встановлювати пам'ятні знаки, але при цьому в календарі зберігалися радянські дати, що відображало прагнення до примирення різних історичних пам'ятей, а тема Голодомору розкривалася міжнародній спільноті⁴ [5]. Найвиразнішого проукраїнського оформлення політика пам'яті отримала за Віктора Ющенка, коли вона стала складовою національної і культурної ідентичності, зокрема через системне вшанування жертв Голодомору та міжнародну кампанію за його визнання геноцидом українського народу, також було здійснено спробу героїчного рефреймінгу деяких конфліктогенних історичних постатей⁵ [24, с. 127–140]. Проте за каденції Віктора Януковича політика пам'яті зазнала змін та намагалася долучитися до російських пострадянських дискурсів, а власне акцент на Голодоморі як трагедії українського народу було змінено на наратив наявності схожого історичного досвіду в інших колишніх держав членів СРСР.

Революція Гідності створила новий розрив для політики пам'яті, який було заповнено за президентства Петра Порошенка, оскільки відбулося ухвалення пакету декомунізаційних законів, що зокрема дозволило передачу архівів радянських спецслужб у розпорядження УІНП [2]. Ще одним важливим аспектом політики пам'яті в Україні у цей час стали спроби узгодження пам'яті між Україною та Польщею, що відбувалося у контексті проєвропейської спрямованості державної політики. На побутовому рівні варто відмітити доповнення державного святкового календаря новим канонам [20, с. 123; с.129–130], який не зазнавав значних змін з початку незалежності. Особливе значення має запровадження Дня пам'яті та примирення⁶, який, ймовірно, мав на меті долучити Україну до Європейського пам'яттєвого дискурсу та відійти від дискурсу Великої Вітчизняної війни. Загалом цей період дав розвитку музейним і меморіальним ініціативам та посилив роль УІНП [2; 8, с. 270–272].

Президент України Володимир Зеленський на початку президентського терміну дистанціювався від ведення активної символічної політики: акценти робилися на об'єднувчій риторичі з униканням полярних конфліктогенних тем [33, с. 238–240; 36] зокрема сприйняття С. Бандери та УПА. Однак повномасштабне вторгнення Росії у 2022 р. стало переломним моментом, адже виклики воєнного стану вимагали більш виразної та цілеспрямованої пам'яттєвої політики. Саме тоді було ухвалено дерусифікаційний закон [16], що продовжив декомунізаційну логіку символічної деколонізації.

Гене́за політики пам'яті в Україні від початку незалежності демонструє складне поєднання спадковості й розривів, що виникали під час зміни політичних режимів, та залежала від інституту президентства. Зміна акцентів – від визнання та символічних практик до заперечення й інституційного закріплення – засвідчує критичне виокремлення пам'яті як вагомої складової державної політико-культурної стратегії. У воєнних умовах цей процес відкриває ресурси для консолідації суспільства, але водночас посилює ризики ідеологізації й загострення розколів, що виявляються у регіональній неоднорідності громадської думки; традиційні регіональні протиріччя та недостатня представленість альтернативних позицій може спричинити імпліцитну конфліктогенність та замовчування власних поглядів.

³ У вересні 1993 р. вперше на державному рівні було проведено вшанування жертв Голодомору (Указ Президента України «Про заходи у зв'язку з 60-ми роковинами голодомору в Україні» від 19 лютого 1993 р. № 38/93 // Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3893-5114>

⁴ У листопаді 2003 р. в ООН було представлено спільну заяву до 70-х роковин Голодомору (Letter dated 7 November 2003 from the Permanent Representative of Ukraine to the United Nations addressed to the Secretary-General: Joint Statement on the Seventieth Anniversary of the Great Famine of 1932–1933 in Ukraine (Holodomor), A/C.3/58/9, 7 November 2003 // United Nations Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/505743?ln=en>

⁵ Йдеться про указ Президента України Віктора Ющенка № 46/2010 від 20 січня 2010 р. «Про присвоєння С. Бандері звання Герой України». Цим указом Степанові Бандері було посмертно присвоєно звання Героя України. Однак у квітні 2010 р. Донецький окружний адміністративний суд визнав указ незаконним на підставі того, що Бандера не був громадянином України; у 2011 р. Вищий адміністративний суд остаточно підтвердив скасування цього рішення.

⁶ День пам'яті та примирення було запроваджено в Україні Указом Президента Петра Порошенка від 24 березня 2015 року № 169/2015 «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни». Документ визначив 8 травня як День пам'яті та примирення та закріпив його відзначення на державному рівні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169/2015#Text>

Прийняття Закону про національну пам'ять у 2025 році підсумовує цю еволюцію й технологічно позначає новий рівень законодавчої інституціоналізації пам'яттєвої політики, здійсненої під час війни.

Закон як форма інституціоналізації нарративів, норм і цінностей у побудові культурної рамки пам'ятання. Новий Закон, який перебуває у центрі нашого аналізу, виразно демонструє прагнення держави не лише впорядкувати наявні практики комеморації, а й закріпити низку нарративів, формуючи єдиний національний історичний дискурс [24, с. 127-140] Закон також визначає чітку ціннісно-нормативну базу для громадян, яка регламентує не лише «що пам'ятати» та «як пам'ятати», але й виступає складовою ціннісних демократичних перетворень. Таким чином історія (державний канон) закріплюється як інструмент соціалізації та інтерналізації суспільних норм та правил і є спрямованим на конструювання національної ідентичності та свідомості. Цей крок відповідає тезі Я. Ассмана про перехід від комунікативної пам'яті до культурної пам'яті, коли минуле закріплюється у формалізованих текстах і стає основою для провадження колективної ідентичності [23, с. 34-51]. Вибір вимірів був здійснений на основі аналізу тексту закону, і ці три виміри були виокремлені індуктивно як найбільш релевантні для розкриття його соціокультурного значення. Хоча можна виділити й інші виміри, саме нарративний, нормативний та ціннісний аспекти найкраще відображають механізми, через які закон впливає на формування пам'яті та національної ідентичності.

Наративний вимір пам'яті охоплює історії, сюжети й інтерпретації, через які суспільство осмислює своє минуле через інтеграції розрізнених подій (нарративів) в єдиний національний дискурс з метою їх подальшої легітимації [23, с. 21-33; 32]. Як наголошують дослідники пам'яті [12, 23], нарративи не є простим описом подій, а радше способом їхньої символічної організації, що перетворює минуле на ресурс для сучасної політики та соціальних практик. У Законі 2025 р. [14] цей вимір проявляється особливо виразно: документ не лише закріплює низку подій як ключових для національної історії, але й структурує їх у єдиний канон, покликаний підтримувати цілісність колективної ідентичності.

По-перше, законом закріплюється нарратив боротьби за незалежність, а у тексті підкреслюється безперервність державотворення – від Київської Русі та козацької доби, визвольних змагань 1917-1921 рр. до проголошення незалежності 1991 року та сучасного опору російській агресії [14]. Тим самим документ виконує функцію символічного привласнення історії, необхідного для відмежування від зазіхань інших держав і легітимації права українського народу на власну історичність та ідентичність.

По-друге, важливе місце займає позиціонування нарративу про жертв тоталітарних режимів. Закон підкреслює необхідність збереження пам'яті про Голодомор 1932-1933 років, масові політичні репресії, Голокост та інші злочини проти людяності [14]. Тут очевидна спадковість із декомунізаційним законодавством [15], яке визначило злочини минулого та історичну відповідальність за них та співвідноситься з європейською рамкою пам'яті.

По-третє, документ закріплює нарратив спротиву російській агресії, актуалізований після 2014 року і особливо після початку повномасштабного вторгнення 2022 року. Таким чином, сучасна боротьба розглядається як органічне продовження історичного досвіду визвольних змагань української нації.

Зрештою, у законі утверджується нарратив національної єдності бажання руху європейського контексту та канону пам'яті з підкресленням значення розвитку демократичних цінностей на шляху суспільних трансформацій.

На відміну від нарративного виміру, що визначає зміст і символічні сюжети колективної пам'яті, нормативний вимір відповідає за формалізацію правил її відтворення. Він закріплює обов'язкові практики, протоколи й офіційні інтерпретації, завдяки яким пам'ять набуває системного характеру. У соціально-теоретичній перспективі закон можна розглядати як інструмент інституціоналізації пам'яті: держава трансформує окремі факти й події на колективні зобов'язання, що вимагають публічного визнання та ритуалізованого відтворення у святах, обрядах і навчальних програмах. Такий підхід відповідає визначенню нормативних «соціальних рамок пам'яті» [32] і культурологічній дихотомії «канон–архів» у Я. та А. Ассманів, де канон виступає нормативним ядром пам'яті [22; 23]. Це означає, що закон не лише обмежує поле інтерпретацій минулого, але й відбирає з історичного архіву ті події та постаті, які стають обов'язковими для колективного запам'ятовування. Водночас на практиці нормативність проявляється у визначенні практик та поведінки, що закріплюють соціально значущі інтерпретації минулого й моделі поведінки [10, С. 70-160]. У Законі 2025 р. цей вимір конкретизується через низку положень, які роблять пам'ять не лише предметом сюжетних оповідей, а й соціальним зобов'язанням для громадян, зокрема:

- осуд тоталітарних ідеологій, що прямо продовжує практики декомунізації;
- обов'язковість комеморації, тобто закріплення державних днів пам'яті та офіційних ритуалів вшанування;
- уніфікована інтерпретація історії, яка визначає офіційні трактування постатей і подій (наприклад, визнання борців за незалежність як героїв);
- трансляція політики пам'яті через освіту й культуру, тобто включення її до навчальних програм, музейної та архівної практики [14].

Норми, закріплені у Законі 2025 р., демонструють не просто технічну регламентацію пам'яті, але її перетворення на інституційний механізм колективної ідентичності. Вони втілюють соціальні рамки пам'яті [32], легітимізують сюжети та визначають форми їхнього публічного відтворення. Це створює передумови канонізації ядра культурної пам'яті на противагу множинним архівним варіантам [23].

Таким чином, нормативні приписи закону задають рамку відтворення пам'яті, однак вони набувають значення лише тоді, коли спираються на певні цінності, що визначають морально-етичний основи колективної ідентичності та відповідальності. Саме цей ціннісний вимір політики пам'яті окреслює фундаментальні орієнтири, які суспільство вважає обов'язковими для підтримання своєї єдності та історичності.

Ціннісний вимір політики пам'яті стосується тих фундаментальних орієнтирів, які суспільство вважає обов'язковими для підтримання колективної ідентичності. На відміну від наративів, що описують події, та норм, які регламентують практики пам'ятання, цінності визначають морально-етичний горизонт, у межах якого інтерпретується минуле. З соціологічної точки зору йдеться про формування символічного порядку, який забезпечує згуртованість суспільства й задає межі (не)прийнятного. Закон 2025 року виокремлює низку таких цінностей, які претендують на статус національного канону і водночас виконують інтегративну функцію в умовах війни та поствоєнної трансформації.

- свобода і демократія, пов'язані з багатовіковою боротьбою українців за незалежність;
- національна єдність і солідарність, що особливо підкреслюється в умовах війни;
- гідність і права людини, осмислені крізь досвід тоталітарних репресій;
- шанування героїв і жертв як основа морального порядку та колективної відповідальності.

А. Ассман у цьому контексті пропонує розрізнати «канон» і «архів»: перше визначає, що суспільство пам'ятає як обов'язкове, тоді як друге містить широкий масив менш актуалізованих спогадів [22]. Закон 2025 року виконує саме канонізуючу функцію, виокремлюючи ті цінності, які стають цілепокладальними. Таким чином, закон інституціоналізує певні наративи, норми та цінності, які повинні визначати рамки суспільного пам'ятання. [12]. Однак символічний канон і цінності стають дієвими лише тоді, коли вони втілюються у конкретних соціальних практиках і ритуалах, які забезпечують їхнє включення у повсякденність.

Ритуально-тілесний вимір (практики): нагадаємо, що П. Конертон підкреслював, що пам'ять відтворюється не лише у текстах чи образах, а й через тілесність і ритуал [10]. Державні дні пам'яті, офіційні церемонії та комеморативні практики, закріплені в законі, можна розглядати як технологію, спрямовану на інкорпорацію та інтерналізацію через дотримання тілесної пам'яті. Їхня роль полягає у тому, щоб закріплювати колективні значення через повторювані дії, які інтегрують громадян у спільний символічний простір. В українському контексті це має особливе значення: ритуалізовані форми пам'ятання не лише відтворюють минуле, але й стають ресурсом соціальної згуртованості у воєнних умовах, коли символічна єдність набуває екзистенційного виміру. Ці практики вшановування відтворюються і планово, і стихійно. Прикладом першого можна вважати ритуалізовану практику «Загальнонаціональної хвилини мовчання»⁷, яка відтворюється щоденно, і в якій громадяни зобов'язані виконувати очікувані нормо-типові дії. Другим проявом є ритуали прощання з героями війни, сама поховальна процесія відбувається публічно та стає частиною повсякденного життєвіття, який є «... всеохопною основою, у якій вкорінені всі значення і всі дії» [7]. Ці практики передбачають дотримання ролей та встановлених норм поведінки та соціальних очікувань, які розповсюджуються не лише на безпосередніх учасників, але й на випадкових спостерігачів. Особливістю цих ритуалів є те, що вони набувають характеру безумовної дії: у цей момент зупиняється рух і звичний плин життя, а життєвіття суспільства пронизується атмосферою скорботи й жалю: «Комеморативні церемонії відтворюють структуру спільноти, збираючи її членів у спільних тілесних практиках та емоційних станах» [10]. Таке ритуальне призупинення повсякденності фіксує травматичний досвід, надаючи йому символічної видимості та інтегруючи його у колективну пам'ять та інкорпорує в габітус [26].

Отже, закон про національну пам'ять [14] слід розглядати не лише як правову норму, а як механізм інституціоналізації колективної пам'яті. Він поєднує наративний, нормативний і ціннісний виміри, які доповнюються ритуально-практичним, завдяки чому сфера пам'яті зазнає комплексної інтервенції та трансформації. Простір також зазнає інституціонального втручання, оскільки завдяки чіткому законодавчому виділенню ключових елементів національної пам'яті (подій, постатей, місць) він підтримує владу в утвердженні суспільного порядку та створенні єдиного історичного наративу. У воєнних умовах це не лише захищає право на історичність, але й закріплює нові канони колективної ідентичності, створюючи умови для консолідації суспільства в перспективі майбутньої відбудови.

Місця пам'яті: законодавче оформлення та порівняння з теоретичними витоками. У тексті Закону про національну пам'ять вперше міститься нормативне визначення місця пам'яті: «Місце пам'яті

⁷ Загальнонаціональна хвилина мовчання була запроваджена Указом Президента України від 16 березня 2022 р. №143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими у війні з Російською Федерацією». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143/2022#Text>

Українського народу (далі – місце пам'яті) – локалізована в просторі територія та розміщені (встановлені, споруджені) на ній об'єкти, що пов'язані з історією України і використовуються, у тому числі, для здійснення комеморативних заходів. Позначеннями місць пам'яті можуть бути пам'ятник, пам'ятний знак, меморіальна дошка» [14]. Це формулювання засвідчує важливий зсув у сучасному студіях і політиках пам'яті, коли «місця пам'яті» виходять за межі метафоричного концепту, до якого апелюють дослідники і який було введено П. Нора контекстуально (для аналізу французького суспільства) [12; 20, с. 121], а перетворюються на інституційно закріплену категорію. Відтепер вони не лише позначають просторові локуси символічної концентрації пам'яті, але й набувають статусу офіційних маркерів колективної ідентичності, що поєднують культурний та правовий виміри.

Законодавче закріплення місць пам'яті означає не лише їхнє формальне визначення, а й формалізує державний контроль за простором пам'яті та спогадів. Відтепер пам'ять стає сферою, де держава встановлює символічну монополію, визначаючи, які об'єкти та події мають отримати статус колективно обов'язкових. Цей крок є знаковим, адже, відповідно до концепції П. Нора, «lieux de mémoire» виникають у ситуації, коли природне середовище пам'яті розпадається, і суспільству потрібні фіксовані точки символічної концентрації, що гарантують відтворення національних наративів [12]. Український закон вписується у цю логіку: він не лише стандартизує інтерпретацію місць пам'яті, але й закріплює умови їхнього відтворення у формі ритуалів, меморіальних практик і державних комемораций, а також формує їхній список як перелік об'єктів включених до національного канону пам'яті [23]. Тим самим він відсилає до наративних, нормативних і ціннісних підвалин пам'яті, що робить її інституціоналізованим ресурсом культурно-політичної інтеграції.

Окрему увагу у тексті закону приділено місцям пам'яті Другої світової війни, які набувають подвійного виміру. З одного боку, вони інтегрують Україну до європейського канону пам'ятання, сформованого навколо осуду тоталітарних режимів і вшанування жертв злочинів проти людяності. З іншого – ці місця пам'яті слугують засобом відмежування від російської інтерпретації «Великої Вітчизняної війни», що десятиліттями домінувала у пострадянському просторі як головний історичний наратив. У такий спосіб закон не лише визначає комеморативне значення цих об'єктів, але й геополітизує їх, оскільки вони стають символічними маркерами цивілізаційного вибору України та її належності до європейської культури пам'яті.

Отже, законодавче визначення місць пам'яті не лише формалізує символічні об'єкти, але й перетворює їх на інституційний інструмент формування ідентичності. Це дозволяє поєднати соціологічну перспективу (пам'ять як соціальний конструкт) з практикою державної політики (пам'ять як юридично закріплений ресурс) та осмислити їх як частину більш широкої європейської культури пам'яті. Втім, інституційне закріплення місць пам'яті в українському законодавстві постає не лише внутрішнім механізмом консолідації, а й викликом узгодження з міжнародними та регіональними підходами до політики пам'яті.

Український інститут пам'яті у контексті міжнародної політики пам'яті. Територіально Україна розташована на сході Європи, а її історичний поступ упродовж століть відбувався у межах різних імперій та державних утворень. Через це історія України є складовою історії регіону, а тому наративи є дотичними до історичної пам'яті сусідніх країн. Міжнародне визнання української суб'єктності та незалежності у праві на історичність було визнано нещодавно (1991 р.), а сучасна ідентичнісна парадигма залишається відносно молодою, хоча має глибоку історію боротьби. Декларований державний історичний дискурс підкріплює суб'єктність української пам'яті, яка ніколи не була «порожнечою пам'яті» («memory void») [34, с. 49]. Саме в цьому контексті ми далі розглянемо УІНП у порівнянні з пам'яттєвими інститутами Польщі, Росії та деяких декларацій ЄС.

Форми інституційного контролю за пам'яттю у Польщі, Росії та Україні демонструють різні моделі легітимації минулого. Інститут національної пам'яті – Комісія з переслідування злочинів проти польського народу (IPN) став важливою складовою посткомуністичних демократичних перетворень. Після 1989 р. перед польським суспільством постало питання люстрації, відкриття архівів та юридичної оцінки злочинів нацистського і комуністичного режимів. Задоволенням цього суспільного запиту стало ухвалення у 1998 р. закону⁸, який започаткував діяльність інституту пам'яті із подвійною функцією – дослідницькою та правовою. Інститут отримав повноваження не лише документувати злочини та проводити власну наукову діяльність, але й здійснювати розслідування, що надавало йому виняткового статусу. У подальші роки, особливо після поправок 2007 р. та 2018 р., цей інститут перетворився на ключового суб'єкта політики

⁸ Закон Республіки Польща «Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu» від 18.12.1998 р. № 155, поз. 1016. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19981551016/U/D19981016Lj.pdf>

пам'яті, що поєднує завдання збереження історичної спадщини з формуванням національного канону та захистом міжнародного іміджу Польщі⁹.

На відміну від Польщі у Росії не було створено окремої спеціалізованої інституції, тому контроль над історичними наративами та дискурсом покладено на мережу тематичних структур (зокрема Російське військово-історичне товариство) та жорстку законодавчу рамку. Притаманною рисою цієї моделі легітимації минулого є укоріненість персоніфікація історії, за якої неоднозначні суспільні сучасні та минулі події редукуються до політичної діяльності фігур авторитетних правителів, які залишають за собою право тлумачення минулого у публічному дискурсі та знаходять у ньому виправдовування сучасної політики. Така історична оптика виступає дією соціальною технологією легітимації сучасного авторитарного режиму, де політичний лідер монополізує право на формування канону та його (імперську) тяглість. Центральним елементом цієї моделі є сакралізація радянського спадку через відтворення репертуару та визначення ключових наративів, де у центрі перебуває дискурс Великої Вітчизняної війни¹⁰. У пострадянському просторі правонаступництво щодо цього конструкту сприяє підкресленню геополітичних орієнтацій та суб'єктності. Законодавство, таким чином, технологічно виступає механізмом підтримання цього канону, зокрема: Закон «Про протидію реабілітації нацизму» (2014 р.)¹¹, – яким було доповнено кримінальний кодекс та розширено державну ідеологічну монополію та остаточно виводить інтерпретацію минулого з поля наукової дискусії у площину тотального контролю.

Гене́за УІНП становить особливий соціологічний інтерес, оскільки неоднорідність його кристалізації пов'язана з пануючою владою. Спершу його було створено¹² за зразком інституцій Центрально-Східної Європи, а потім ліквідовано¹³ і натомість було створено бюджетну науково-дослідну установу¹⁴. Після Революції Гідності її ліквідували та створили новий центральний орган виконавчої влади з реалізації державної політики у сфері національної пам'яті¹⁵, пізніше було створено і територіальні філії¹⁶ [8, с. 270–271; 9, с. 35–39]. У новому профільному Законі [15] роль інституту суттєво переосмислена: він постає не як карально-люстраційний апарат чи ідеологічний диктатор, а як ключовий архітектор меморіальної інфраструктури.. Наділення УІНП повноваженнями взаємодії з органами місцевого самоврядування, освітніми закладами, архівами та громадськими організаціями свідчить про відхід від лінійних вертикальних взаємодій і трансляції наративів, натомість узгодження державних і місцевих позицій твориться через нормативно-правовий діалог. Тобто реалізується мережевий підхід до політики пам'яті, де УІНП виконує функцію інституційного модератора соціокультурних перетворень, утворюючи українську історичну суб'єктність через фахову взаємодію з усіма владними суб'єктами.

Для більш наочної систематизації виокремлених нами моделей легітимації минулого та інструментів державного менеджменту пам'яті на прикладі Польщі, Росії та України нами було зведено ключові характеристики трьох національних моделей заряди порівняння (Див. Таблицю 1).

Отже, форми інституційного контролю пам'яті в Польщі, Росії та Україні демонструють різні логіки легітимації минулого, які засновані на різних типах делегованих владних повноважень. Польський IPN поєднує дослідницьку й правову функції (інститут-трибунал), але водночас зосереджує у собі монополію на інтерпретацію історії через наративізацію та вибірково (про)національний фокус. Натомість

⁹ IPN – це не просто науково-дослідна інституція, а потужний суспільно-політично значущий суб'єкт, який займає провідну роль у польському суспільстві. Можливо навіть згадати результати виборів у Польщі 2025 р., на яких переміг представник консервативних сил, колишній очільник IPN – Кароль Навроцький.

¹⁰ В українській традиції відмова від терміну «Велика Вітчизняна війна» відбулася поступово: у науковому та публіцистичному дискурсі його почали витіснити ще з 1990-х років, однак офіційно перехід було закріплено лише у 2015 р. ухваленням Закону України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» від 09.04.2015 № 315-VIII // *Голос України*. 2015. 23 квіт. С. 5-8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19/print>

¹¹ Федеральний закон Російської Федерації "О противодействии реабилитации нацизма..." від 05.05.2014 р. № 128-ФЗ. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102168948>

¹² Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Українського інституту національної пам'яті» від 31.05.2006. № 764. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-2006-%D0%BF>; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Український інститут національної пам'яті» від 05.07.2006. № 927 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2006-%D0%BF#Text>

¹³ Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10.12.2010 р. № 1085/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010#Text>

¹⁴ Указ Президента України «Питання Українського інституту національної пам'яті» від 9.12.2010 р. № 1086/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086/2010#Text>; Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Українського інституту національної пам'яті» від 12.01.2011 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2011-%D0%BF#Text> Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Український інститут національної пам'яті» від 31.01.2011 р. № 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74-2011-%D0%BF#Text>

¹⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Українського інституту національної пам'яті» від 09.07.2014 р., № 292. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/292-2014-%D0%BF#Text>

¹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності Українського інституту національної пам'яті» від 03.10.2018 р. №799. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/799-2018-%D0%BF#Text>

у російській моделі ідеологічна централізація здійснюється завдяки розподілу контролю між різними існуючими державними органами, де пам'ять використовується як інструмент політичної мобілізації та експансії під наглядом державного апарату. Український інститут натомість діє як координаційний орган, орієнтований на взаємодію з широким колом стейкхолдерів і спрямований на поступове наближення до європейських стандартів інклюзивності під час побудови власного канону та його узгодження з європейським простором. Власне Закон про національну пам'ять [14] покликаний долучити Україну до цього нормативного поля через кристалізацію *політики скорботи* (politics of regret) [35, С. 117–121], у якій пам'ять про жертв стає моральним імперативом сучасності. Відтак завданням УІНП постає пошук балансу між інституційною координацією, демократичною інклюзивністю та гуманістичними цінностями у реалізації політики пам'яті.

Таблиця 1.

Порівняльна характеристика моделей інституційного контролю за пам'яттю

Table 1.

Comparative characteristics of memory institutional control models

Критерій	Польща	Російська Федерація	Україна
Тип інституційного дизайну	Інститут-трибунал (централізована гібридна модель)	Розподілений ідеологічний контроль пронизує державний апарат	Координаційний орган виконавчої влади
Ключовий суб'єкт політики пам'яті	Інститут національної пам'яті (ІПН)	Єдиного актора немає, владні інституції поділяю відповідальність. Існує мережа тематичних структур	Український інститут національної пам'яті (УІНП)
Провідні функції та інструментарій	Дослідницька та правоохоронна діяльність (прокурорсько-слідчі та люстраційні повноваження)	Ідеологічна цензура, відтворення пропагандистського репертуару, криміналізація альтернативних наративів	Меморіалізація, просвітництво, координація стейкхолдерів та взаємодія з громадами
Концептуальний фокус та ключовий наратив	Юридична оцінка злочинів тоталітарних режимів, формування захищеного національного канону	Сакралізація радянського спадку (міф Великої Вітчизняної війни), персоніфікація історії	Політика скорботи (вшанування жертв), подолання тоталітарної спадщини, утвердження національної суб'єктності
Логіка легітимації минулого	Легітимація демократичних перетворень та захист міжнародного іміджу через механізми правосуддя	Легітимація сучасного авторитаризму, геополітичний ревізіонізм та виправдання територіальної експансії	Наближення до європейських стандартів інклюзивності, пошук балансу між державною координацією та гуманістичними цінностями

Висновки та подальші перспективи. У статті було оглянуто новий Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» 2025 р. [15] як важливий інструмент інституалізації політики пам'яті. Закон має потенціал стати механізмом формування національної ідентичності, забезпечення соціальної згуртованості та визначення ролі ключових агентів пам'яттєвої політики.

Наш аналітичний підхід дозволив зосередити увагу на ключових аспектах нового закону, що визначають його значення роль у новому етапі інституціоналізації пам'яті. статті ми акцентуємо на вимірах, які він регулює та через які затверджує свою діяльність. Закон стає основою для провадження державної ідеології, легітимізуючи наративи як основи державного дискурсу. Закон стає основою для провадження державної ідеології, що здійснюється завдяки легітимізації обраних наративів як основи державного історичного дискурсу. А поєднання в аналізі кількох важливих вимірів: наративного (боротьба, жертви, спротив), нормативного (обов'язковість комеморативних практик, уніфікована інтерпретація подій, трансляція через освіту), ціннісного (свобода, демократія, національна єдність, гідність людини) та ритуально-практичного, а також просторового визначення (місця пам'яті), дозволяє не лише систематизувати вплив цього закону на соціальні практики пам'яті, але й розкрити його роль у формуванні єдиного національного канону пам'яті, який стає основою для консолідації суспільства в умовах війни та

післявоєнної відбудови. Це робить закон соціальною технологією інтервенції у сферу пам'яті та забуття, яка отримала юридичне закріплення.

Водночас значущість закону потребує критичної оцінки його потенційних ризиків. По-перше, його дієвість безпосередньо залежить від результатів війни: затяжний конфлікт, заморожений статус чи поразка можуть докорінно змінити рамку інтерпретацій і підірвати єдність декларованих наративів. По-друге, ключовим викликом є практична реалізація, адже локальні громади можуть суттєво відрізнятись у сприйнятті історичних постатей, у визначенні пріоритетів декомеморації чи у готовності виконувати закон у повному обсязі. Це актуалізує питання, чи може УІНП стати всеохопною структурою з роллю, подібною до польського IPN. Польський досвід демонструє, що надмірна централізація інституцій пам'яті може породжувати конфлікти довкола трактувань історії, сприяти ідеологізації та викликати критику з боку академічного середовища [25]. Подібний сценарій для України створює ризик фрагментації єдиного канону та загострення міжрегіональних напружень, оскільки Польща є більш моноетнічною країною¹⁷, тоді як Україна характеризується значно більшою етнічною та регіональною різноманітністю, що ускладнює випрацювання єдиної політики пам'яті¹⁸. По-третє, інституційна концентрація через УІНП може спричинити критику щодо надмірної ідеологізації та обмеження плюралізму. Тому й міра терпимості до діяльності буде різною у порівнянні моноетнічного ядра у Польщі з більш етнічно і регіонально розгалуженою аудиторією в Україні. Ці виклики є особливо вагомими в контексті прагнення України інтегруватися до європейського простору пам'яті, де засудження злочинів тоталітарних режимів і вшанування їхніх жертв слугують основою для історичного діалогу та консолідації цінностей.

Наша розвідка ґрунтувалася на якісній дослідницькій стратегії з використанням неформалізованого дискурс-аналізу. Зосередження на єдиному об'єкті спостереження (вивчення одного випадку) зумовлюється значущістю нового Закону, а також необхідністю здійснення соціологічної рефлексії цього документа, щоб пов'язати його з іншими соціокультурними та політичними контекстами в Україні. Окрім того, порівняння з тематичним законодавством обраних країн дозволяє продемонструвати відмінності та зв'язки з особливостями політики пам'яті в цих державах та визначити ключові ризики розвитку пам'яттєвих політик. Для подальших розвідок пам'яттєвого законодавства доцільно розширити дослідницьку стратегію розробкою формалізованих та напівформалізованого інструментарію, які можна дозволити

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом реалізації положень закону на місцевому рівні та реакцій громад. Важливим напрямом є також вивчення інтерпретаційних відмінностей між регіонами та соціальними групами, особливо в умовах поствоєнної відбудови, а також узгодження міжнаціональних конфліктогенних історичних дискурсів з країнами-партнерами. Окремої уваги потребує оцінка довгострокових наслідків закону для формування українського канону пам'яті та його співвіднесення з потенційними конфліктами у міжрегіональних то загальноєвропейському контекстах.

Отже, закон можна розглядати як крок до кристалізації інституційних механізмів збереження та узгодження наративів та їх об'єднання у єдиний історико-культурний дискурс. Однак його ефективність визначатиметься не лише текстом і законодавчою ініціативою, але й результатами війни, особливостями локальної імплементації та здатністю суспільства до критичного осмислення минулого.

Список використаної літератури:

1. Богінська І. Конфлікти пам'яті в міжнародних відносинах. *Регіональні студії*. 2021. № 24. С. 103-109 DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.24.14>
2. В'ятрович В. М. Наша століття. Короткі нариси про довгу війну. Харків: Ранок, 2023. 256 с. (Серія «History»).
3. Василевська Т., Бевз Т. Конструювання політики національної пам'яті: ідеї, смисли, акценти. *Політичні дослідження*. 2024. № 1(7). С. 135-158 DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-7>
4. Власенко С. Політика колективної пам'яті в Європі щодо нацистського тоталітарного режиму: правове забезпечення та подолання минулого. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2024. С. 5-15 DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2024-2-1>
5. Гайдай О. Радянський святковий календар в Україні: спадок і трансформації. *Український історичний журнал*. 2014. № 6. С. 92-112.
6. Голіков О., Нолбат С. Простір сприйняття свят українцями: до можливостей концептуалізації. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2024. № 3. С. 149–168. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2024.03.149>
7. Гусерль Е. Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія / пер. з нім. К. Сисоєв. Київ: Дух і Літера, 2009. 471 с.

¹⁷ За даними Статистичного управління Польщі (GUS) згідно з попередніми результатами Національного перепису населення 2021 року 98,6% населення Польщі (з понад 38 млн осіб) зазначили польську національну ідентичність як основну. Statistics Poland. National Population and Housing Census 2021. URL: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6536/10/1/1/wyniki_ostateczne_nsp2021_nar_jezyk_wyznanie_2_9_09_202_2.xlsx

¹⁸ За даними Державної служби статистики України згідно з переписом населення 2001 року частка етнічних українців становила 77,8%, росіян – 17,3%. – URL: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>. А згідно із соціологічними опитуваннями громадянином України передусім себе вважають 73,8% у 2024 році [17, С. 425]

8. Киридон А. Студії пам'яті в Україні: основні тенденції становлення. *Україна – Європа – Світ: міжнародний збірник наукових праць*. 2014. Вип. 14. С. 265-273.
9. Ковальчук Т. В. Український інститут національної пам'яті як інституційна основа декомунізації в Україні. *Sumy Historical and Archival Journal*. 2025. № 44. С. 34–45. DOI: <https://doi.org/10.21272/shaj.2025.i44.p.34>
10. Коннертон П. How Societies Remember/ Translated by Shlipchenko, S. Київ: Ніка-Центр, 2004. 184 с. (Серія «Зміна парадигми»; вип. 7).
11. Литвиновська Ю. Етапи реалізації політики пам'яті в Україні (1991-2023 рр.). *Консенсус*. 2024. № 1. С. 92-104. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-01/092-104>
12. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з фр. Р. А. Рєпи. Київ: КЛІО, 2014. 272 с.
13. Позднякова-Кирбят'єва Е. Г. Система соціально-історичної пам'яті та мнемологічна культура суспільства. *Український соціум*. 2013. № 4(47). С. 61-70. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2013.04.061>
14. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України від 21.08.2025 № 4579-ІХ: станом на 30.08.2025. *Голос України*. 2025. 29 серп. С. 1-8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20/print> (дата звернення: 24.03.2026).
15. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII: станом на 21.05.2015. *Голос України*. 2015. 20 трав. № 87 (6091). С. 15–19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19/print> (дата звернення: 24.03.2026).
16. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів: Закон України від 21.03.2023 № 3005-ІХ: станом на 27.04.2023. *Голос України*. 2023. 27 квіт. № 2. С. 17-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20/print> (дата звернення: 24.03.2026)
17. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко [та ін.]; за ред. Є. Головахи, С. Дембіцького. Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с.
18. Філатов В. В. Адміністративно-правові засади формування національної пам'яті в умовах збройної агресії проти України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2025. Т. 36(75), № 3. С. 88-93. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.3/15>
19. Церковник С. І. Нормативно-правове регулювання перейменування населених пунктів як складова процесу декомунізації в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 157-161. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.26
20. Яблонський Я. В. Святковий календар як маркер (не)підтримки українцями декомунізації та дерусифікації. *Український соціум*. 2025. № 2 (93). С. 117–139. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2025.02.117>
21. Якубін О. Л., Казьмірова О. М. Яка політика пам'яті потрібна Україні в 20-х роках XXI століття: 12 пропозицій. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 3(43). С. 158-162. DOI: [10.20535/2308-5053.2019.3\(43\).198125](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.3(43).198125)
22. Assmann A. Canon and archive. *Cultural memory studies: an international and interdisciplinary handbook* / eds. A. Erll, A. Nünning. Berlin: De Gruyter, 2008. P. 97-107.
23. Assmann A. *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2011. 410 p.
24. Barthes R. The rustle of language / translated from French by R. Howard. Oxford: Basil Blackwell, 1986. 284 p.
25. Belavusau U., Gliszczynska-Grabias A., Mälksoo M. Memory Laws and Memory Wars in Poland, Russia and Ukraine. *Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart (Neue Folge)*. 2021. Bd. 69, Heft 1. S. 95-116. DOI: [10.1628/joer-2021-0005](https://doi.org/10.1628/joer-2021-0005)
26. Bourdieu P. Outline of a theory of practice. Cambridge: Cambridge University Press, 1977. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812507>
27. Bowen G. A. Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*. 2009. Vol. 9, № 2. P. 27-40. DOI: <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
28. Creswell J. W. *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches*. 3rd ed. Los Angeles: SAGE, 2013. 448 p. ISBN 978-1-4129-9531-3 (cloth), 978-1-4129-9530-6 (pbk.)
29. Fairclough N. *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman, 1995. 265 p.
30. Flyvbjerg B. Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*. 2006. Vol. 12, № 2. P. 219-245. DOI: <https://doi.org/10.1177/1077800405284363>
31. Gnatiuk O., Melnychuk A. A case study of de-Russification of Ukrainian toponyms: Rigged trial or justice restored? *Names: A Journal of Onomastics*. 2023. № 71 (4). С. 41–55. DOI: <https://doi.org/10.5195/names.2023.2599>
32. Halbwachs M. *On collective memory*. Chicago: University of Chicago Press, 1992. 254 p.
33. Hordecki B., Nosova B. Volodymyr Zelensky's Presidential Rhetoric as a Strategic Resource. *Przegląd Strategiczny*. 2024. No. 17. P. 225-240. DOI: <https://doi.org/10.14746/ps.2024.1.15>
34. Huyssen A. *Memory voids and the remaking of urban space*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2003. 178 p.
35. Olick J. K. *The politics of regret: on collective memory and historical responsibility*. London; New York: Routledge, 2007. 238 p.
36. Onuch O., Hale H. *The Zelensky Effect*. London: C. Hurst & Co., 2022. 368 p.
37. Prior L. *Using documents in social research*. London: Sage, 2003. 232 p. DOI: <https://doi.org/10.4135/9780857020222>
38. Wodak R., Meyer M. *Methods of critical discourse studies* / eds. R. Wodak, M. Meyer. 3rd ed. London: Sage, 2016. 298 p.
39. Yin R. K. *Case study research and applications: Design and methods*. 6th ed. Thousand Oaks, CA: Sage, 2018. 319 p.

Отримано 10.09.2025

Прийнято до друку 10.10.2025

INSTITUTIONALIZATION OF MEMORY IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR: SOCIOLOGICAL REFLECTION

Yablonskyi Yaroslav – PhD Student, Theory and History of Sociology Department, Sociology Faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Glushkova Avenue 4d Kyiv, 03022, Ukraine, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5716-3010>; e-mail: yaroslav1yablonskiy1@gmail.com

The article examines the institutionalization of memory in Ukraine during wartime through the case of the Law of Ukraine "On the Fundamentals of the State Policy of National Memory" (2025). The object of analysis is understood not only as a legislative act, but also as a social artifact and a socio-political technology for shaping the national canon, integrating normative, narrative, value-based, and spatial dimensions. The theoretical framework draws on the approaches of M. Halbwachs, J. and A. Assmann, P. Nora, P. Connerton, and J. Olick, which enable an interpretation of the law through the lens of classical concepts of collective memory. The author aims to clarify the sociocultural significance of the law and its role in consolidating collective narratives and norms. Methodologically, the study employs a case study approach based on the analysis of a normative document. Discursive and qualitative document analysis are applied to relate the legal provisions to classical memory theories and to compare the Ukrainian case with the legislation of Poland and Russia. The author argues that the 2025 Law systematizes previous stages in the development of Ukrainian memory policy (decommunization and de-russification processes) and marks a transition from fragmented interventions to the formation of a comprehensive strategy in the field of memory policy. The new framework of memory consolidates a narrative of struggle and resistance, the remembrance of victims of totalitarian regimes, and the values of freedom and dignity, meanwhile providing an institutional definition of "sites of memory" and commemorative practices. The article offers a sociological interpretation of the Law as a case of normative institutionalization of memory in Ukraine, opening prospects for further research in cultural memory studies. The study is conceived as a foundation for the development of state memory strategies and educational and cultural programs aimed at societal consolidation. It also contributes to expanding the role and significance of the sociology of memory in understanding post-Soviet and postcolonial contexts.

Keywords: sociology of memory, institutionalization, war, social institutions, legislation, culture of memory, memory policy, sphere of memory.

References:

1. Bohinska, I. (2021). 'Memory Conflicts in International Relations'. *Rehionalni studii*, 24, 103-109 DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.24.14> [in Ukrainian]
2. Viatrovych, V. (2023). *Nasha stolitnia. Korotki narysy pro dovhu viinu* (Seriiia «History»). Kharkiv: Ranok [in Ukrainian]
3. Vasylevska, T., & Bevez, T. (2024). 'Constructing a Policy of National Memory: Ideas, Meanings, Accents'. *Political Studies*, 1(7), 135-158. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-7> [in Ukrainian]
4. Vlasenko, S. (2024). 'The Policy of Collective Memory in Europe to Overcome the Nazi Totalitarian Past: Formation and Legal Security'. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*, 5-15 [in Ukrainian]
5. Haidai, O. (2014). Radianskyi sviatkovyi kalendar v Ukraini: spadok i transformatsii. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 6, 92-112 [in Ukrainian]
6. Golikov, A., & Nolbat, S. (2024). 'Space of perception of holidays by Ukrainians: towards the possibilities of conceptualization'. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 3, 149-168. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2024.03.149> [in Ukrainian]
7. Huserl, E. (2009). *Kryza yevropeiskykh nauk i transtsendentalna fenomenolohiia* (Translated from German by K. Sysoiev). Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian]
8. Kyrydon, A. (2014). 'Memory Studies in Ukraine: Main Tendencies of the Formation'. *Ukraine Europe World: The International Collection of Scientific Works Series*, 14, 265-273 [in Ukrainian]
9. Kovalchuk, T. (2025). 'The Ukrainian Institute of National Remembrance as an Institutional Basis for Decommunisation in Ukraine'. *Sumy Historical and Archival Journal*, 44, 34-45. DOI: <https://doi.org/10.21272/shaj.2025.i44.p.34> [in Ukrainian]
10. Connerton, P. *How Societies Remember!* Translated by Shlipchenko, S. Kyiv: Nika-Center; 2004. 184 c. [in Ukrainian]
11. Lytvynovska, Y. (2024) 'Stages of Memory Policy Implementation in Ukraine (1991-2023)' *Consensus*, (1), pp. 92-104. doi: [10.31110/consensus/2024-01/092-104](https://doi.org/10.31110/consensus/2024-01/092-104) [in Ukrainian]
12. Nora, P. (2014). *Present, nation, memory*. Repi, A. (Trans). Kyiv: Publishing house "KLIO". 272 p. [in Ukrainian]
13. Pozdnyakova-Kirbatyeva, E. G. (2013). System of social-historical memory and mnemologic society culture. *Ukrainian Society*, 4(47), 61-70. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2013.04.061> [in Ukrainian]
14. Principles of State Policy on the National Memory of the Ukrainian People: Law of Ukraine dated 21.08.2025 № 4579-IX: 30.08.2025. *Holos Ukrainy*, 29 ser., 1-8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20/print> (date of access: 30.08.2025) [in Ukrainian]
15. Condemnation of the communist and National Socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and a prohibition on propaganda involving with their symbols: Law of Ukraine dated 09.04.2015 № 317-VIII: 21.05.2015. *Holos Ukrainy*, 20 trav. № 87 (6091), 15-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19/print> (data zvernennia: 02.09.2025) [in Ukrainian]
16. Condemnation of communist and National Socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda involving their symbols: Law of Ukraine dated 21.03.2023 № 3005-IX: 27.04.2023. *Holos Ukrainy*, 27 kvit. № 2, 17-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20/print> (date of access: 02.09.2025) [in Ukrainian]

17. Dembitskyi, S., Zlobina, O., & Kostenko N. (2024). Ukrainian Society in Wartime. Year 2024. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine in (eds.) Holovakha, Ye. & Dembits'kyi, S. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 450 [in Ukrainian]
18. Filatov, V. V. (2025) 'Administrative and Legal Principles of the Formation of National Memory in the Conditions of Armed Aggression Against Ukraine'. *Scientist notes: Tavriya National University Vernadsky V. I. Series: Low Sciences*, 36(75), № 3, 88–93 <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.3/15> [in Ukrainian]
19. Tserkovnyk, S. (2024). 'Normative-legal regulation of the renaming of settlements as a component of the decommunization process in Ukraine'. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1, 157-161. DOI: [10.24144/2788-6018.2024.01.26](https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.26) [in Ukrainian]
20. Yablonskyi, Ya. V. (2025). 'A holiday calendar as a marker of Ukrainians' (un)acceptance of decommunisation and de-russification'. *Ukr. Socium*. 2(93), pp. 117-139. <https://doi.org/10.15407/socium2025.02.117>.
21. Yakubyn, O., Kazmirova, O. (2019). 'What politics of memory is needed in Ukraine in the 20's of 21st century: 12 proposals'. *National Technical University of Ukraine Journal. Political science. Sociology. Law*. 3(43). pp. 158-162. DOI: 10.20535/2308-5053.2019.3(43).198125.
22. Assmann, A. (2008). Canon and archive. In A. Erll & A. Nünning (Eds.), *Cultural memory studies: an international and interdisciplinary handbook*, 97-107.
23. Assmann, A. (2011). *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
24. Barthes, R. (1986). *The rustle of language* (Translated from French by R. Howard). Oxford: Basil Blackwell.
25. Belavusau, U., Gliszczynska-Grabias, A., & Mälksoo, M. (2021). Memory laws and memory wars in Poland, Russia, and Ukraine. *Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart (Neue Folge)*, 69(1), 95-116. DOI: [10.1628/joer-2021-0005](https://doi.org/10.1628/joer-2021-0005)
26. Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812507>.
27. Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40. DOI: <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
28. Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches* (3rd ed.). Los Angeles: SAGE, 448. ISBN 978-1-4129-9531-3 (cloth), 978-1-4129-9530-6 (pbk.)
29. Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman.
30. Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 219-245. DOI: <https://doi.org/10.1177/1077800405284363>
31. Gnatiuk, O., & Melnychuk, A. (2023). A case study of de-Russification of Ukrainian hodonyms: Rigged trial or justice restored? *Names: A Journal of Onomastics*, 71(4), 41–55. DOI: <https://doi.org/10.5195/names.2023.2599>
32. Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. Chicago: University of Chicago Press.
33. Hordecki, B., & Nosova, B. (2024). Volodymyr Zelensky's Presidential Rhetoric as a Strategic Resource. *Przegląd Strategiczny*, 17, 225–240. DOI: <https://doi.org/10.14746/ps.2024.1.15>. [in English].
34. Huyssen, A. (2003). *Memory voids and the remaking of urban space*. Stanford, CA: Stanford University Press.
35. Olick, J. K. (2007). *The politics of regret: on collective memory and historical responsibility*. London; New York: Routledge.
36. Onuch, O., & Hale, H. (2022). *The Zelensky Effect*. London: C. Hurst & Co.
37. Prior, L. (2003). *Using documents in social research*. London: Sage, 232. DOI: <https://doi.org/10.4135/9780857020222>
38. Wodak, R., & Meyer, M. (2016). *Methods of critical discourse studies* (3rd ed.). London: Sage.
39. Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Received 10.09.2025

Accepted 10.10.2025